

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการกำเนิดและองค์ประกอบของชีวิตตามหลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและตำราทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาทั่วไป

ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาอธิบายกำเนิดชีวิตมนุษย์โดยแยกออกเป็น 2 ช่วง คือ มนุษย์ยุคแรก เป็นกลุ่มมนุษย์ที่เกิดมาจากการจุดของเทพหมู่หนึ่งชื่อว่า อากัสสรพรหม มนุษย์ในยุคนี้มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับเทพทุกประการ ต่อมาเมื่อสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในโลกมากขึ้น คุณสมบัติพิเศษเหล่านั้นก็เสื่อมลงและหมดไปในที่สุด ส่วนการกำเนิดชีวิตมนุษย์ปัจจุบันพระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุ 3 ประการ คือ บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มารดายังเป็นหญิงที่มีระดู และมีปฏิสนธิวิญญานเมื่อเหตุปัจจัยเหล่านั้นครบบริบูรณ์ การกำเนิดชีวิตซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน ก็จะมีขึ้นและดำรงอยู่ไปจนกว่ากายและจิตจะสูญสลายไปตามเหตุปัจจัย

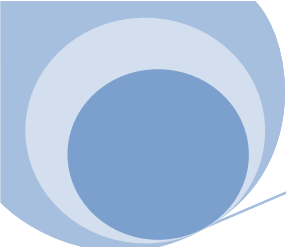
คำสำคัญ : กำเนิดชีวิตมนุษย์ / องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ / ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

Abstract:

This article investigated the origin and the components of human according to the Tripitaka and Buddhist common texts.

The study revealed that the Buddhism explained the origin of human life into 2 parts: the first, is believed in the advent of gods named Abhassarabrahma. Humans have the same attributes as the gods. Later, these attributes were degenerated because of relationship with environment in the world. The second, origin of human Being in present era, the Buddha explained that they occurred because the 3 main reasons: Parents lived together, Mother with age of menstruation and Rebirth-consciousness enclosed on processes. When These conditions are suitable, life occurs until mind and body perish. In another, human are five aggregates; corporeality, sensation, perception mental formations and consciousness.

Keywords: *Origin of human life / Components of human life / Meaning of Buddhism.*

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

บทนำ

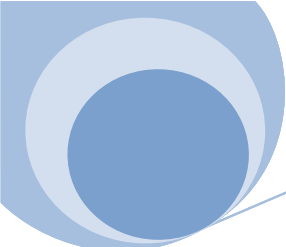
มนุษย์พยายามแสวงหาความหมายของชีวิตมาทุกยุคทุกสมัยและคำตอบที่ได้ก็เปลี่ยนไปตามพัฒนาการทางสติปัญญา กล่าวคือในยุคดึกดำบรรพ์มนุษย์เข้าใจว่าชีวิตและสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสูญสลายไปตามความประสงค์ของอำนาจเร้นลับที่อยู่เบื้องหลังของสรรพสิ่ง การพยายามทำให้สิ่งอำนาจเร้นลับพอใจยอมทำให้ชีวิตมีความปลอดภัย ในยุคโบราณเข้าใจว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีระบบระเบียบและมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว คุณค่าและความหมายของชีวิตอยู่กับการรับรู้ของจักรวาล ครั้นเมื่อเข้าสู่ยุคกลางซึ่งเป็นยุคที่วัฒนธรรมศาสนาเฟื่องฟู มนุษย์เข้าใจว่าคุณค่าและความหมายของชีวิตขึ้นอยู่กับ การได้รับใช้ศาสนาและเข้าถึงโลกหน้า มนุษย์จึงต้องมีศรัทธาต่อคำสอนในศาสนาของตน แต่เมื่อก้าวเข้าสู่ยุควิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นยุคที่แสวงหาความรู้และพิสูจน์ความแท้จริงโดยใช้ประสาทสัมผัสและเหตุผลเป็นหลัก คุณค่าและความหมายของชีวิตอยู่ที่สามารถเข้าใจความแท้จริงตามหลักวิทยาศาสตร์ และสำหรับในยุคปัจจุบันมนุษย์มีความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตหลากหลายมากยิ่งขึ้น เพราะความรู้เกี่ยวกับชีวิตไม่ได้ถูกจำกัดไว้ในศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งดังเช่นในอดีต แต่ทุกศาสตร์ต่างพยายามที่จะแสวงหาและให้ความหมายของชีวิตตามศาสตร์สาขาของตน และในขณะเดียวกันก็พยายามแสดงให้เห็นความหมายของชีวิตในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์อื่นๆ อีกด้วย ทำให้คำตอบเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของชีวิตมีความหลากหลาย พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาที่สำคัญของโลกมีคำตอบเกี่ยวกับข้อสงสัยนี้ได้อย่างไร จะได้นำเสนอวิเคราะห์ตามลำดับต่อไป

1. กำเนิดชีวิตมนุษย์

1.1 ต้นกำเนิดของมนุษย์

ทัศนะการกำเนิดมนุษย์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 11 ที่มณีกายปาฎีกวรรค อัครคัมภีร์สูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่สามเณรชื่อว่าเสฏฐะและภราทวาชะในขณะที่ประทับอยู่ที่วัดบุพพาราม เขตกรุงสวาทถี เนื้อหาของพระสูตรมีใจความโดยสรุปได้ดังนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, น. 88 - 99)

เมื่อโลกนี้ใกล้จะพินาศ มนุษย์บางพวกได้บำเพ็ญธรรมจนเกิดสมาธิทางใจ หลังจากสิ้นชีวิตลงได้ไปบังเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม มีฤทธิ์ทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลนาน กาลต่อมาโลกนี้กลับเจริญขึ้น ในขณะที่โลกกำลังเจริญอยู่นั้น เหล่าอาภัสสรพรหมเทพโดยมากได้จุติ (ตาย) จากชั้นอาภัสสรพรหมลงมาเกิดยังโลกมนุษย์ มีฤทธิ์ทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่สิ้นกาลนาน ในสมัยนั้นจักรวาลเป็นน้ำทั้งสิ้น มีตมณแลไม่เห็นอะไร ไม่มีดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ กลางวัน กลางคืน วัน เดือน ปี ฤดู เพศชาย เพศหญิง และชื่อตัวเองถือเป็นเพียงสัตว์เท่านั้น กาลเวลาผ่านไปอีกยาวนาน เกิดวันดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป เหล่าสัตว์ที่เป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ได้พากันรับประทานวันดินจึงทำให้ร่างกายผิพรรณหยาบกระด้างขึ้น เมื่อวันดินหมดก็กินกะบิดิน เจริญดิน ข้าวสาลีที่เกิดขึ้นเอง เป็นข้าวไม่มีราก ไม่มีแกลบ ชาวสะอาด กลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสาร ตอนเย็นสัตว์เหล่านั้นนำเอาข้าวสาลีชนิดใดมาเพื่อบริโภคในเวลาเย็น ตอนเช้าข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุกกิ่งอกขึ้น

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

แทนที่ ร่างกายก็หยาบเพิ่มมากขึ้นจนเกิดเป็นเพศหญิงและเพศชายตามมา ต่อจากนั้นก็เกิดการเสพสังวาสกัน การปักปันเขตพื้นที่ในทำกิน การลักขโมย เกิดมหาชนสมมติ กษัตริย์ พระราชาและพรหมณ์ตามลำดับ

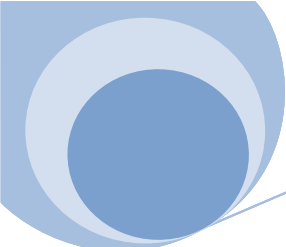
จากเนื้อความของพระสูตรที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์เกิดจากพรหมเทพกลุ่มหนึ่งซึ่งชื่อว่า อากัสสรพรหมเทพ แรกเริ่มที่เกิดมาบนโลกนี้มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับอากัสสรพรหมเทพทุกประการคือมีฤทธิ์ทางใจ มีรัศมีออกจากกาย ลองลอยไปมาในอากาศ เป็นต้น แต่ครั้งมนุษย์เริ่มบริโภคอาหารที่เกิดขึ้นในโลกคือวันดินที่มีความประณีตน้อยลงก็ทำให้ร่างกายนี้หยาบขึ้นและหยาบขึ้นตามลำดับจนในที่สุดคุณสมบัติพิเศษต่างๆ ที่มนุษย์ยุคแรกเคยมีก็ค่อยๆ หดไปจนกลายเป็นมนุษย์อย่างเช่นปัจจุบัน

1.2 กำเนิดชีวิตมนุษย์ปัจจุบัน

ส่วนการกำเนิดและวิวัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อธิบายโดยแยกออกเป็น 2 ช่วง คือ ก่อนการมาถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในปัจจุบันและการถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในปัจจุบัน

ช่วงที่ 1 พระพุทธศาสนาอธิบายว่า มนุษย์ผู้ที่ยังเป็นปฤกษณ์หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้วยอมไปสูคติหนึ่งในสองอย่าง คือ การไปเกิดในภพภูมิที่ดีเรียกว่า สุตติภูมิ ซึ่งได้แก่การเกิดเป็นมนุษย์ เทวดา หรือพรหม และการเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี เต็มไปด้วยความทุกข์ความเดือดร้อน หากความเจริญไม่ได้ และไม่อาจพัฒนาปัญญาของตนให้ดียิ่งไปกว่าเดิมได้เรียกว่า ทุกตติภูมิ ซึ่งได้แก่การเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย หรือสัตว์นรก สุนทร ณ รังษีกกล่าว (2541, น. 270) การที่ผู้สิ้นชีวิตจะไปเกิดที่ใดย่อมขึ้นอยู่กับอำนาจของกิเลส กรรม และวิบากเป็นปัจจัยปรุงแต่ง นั่นคือเกิดจากอำนาจของกิเลสอย่างหยาบหรือประณีตที่เป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ทำกรรมทางกาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์ทำกรรมตามอำนาจของกิเลสใดๆ ก็จะมีผลให้ไปเกิดในภพภูมิที่เหมาะสมกับกรรมที่ทำและในขณะที่มนุษย์กำลังบริโภคผลกรรมอยู่นั้นก็ได้ทำกรรมใหม่ทั้งดีและชั่วภายใต้อำนาจของกิเลสที่เป็นตัวผลักดันอยู่เบื้องหลัง การเวียนว่ายตายเกิดจะยังไม่สิ้นสุดจนกว่าผู้หนึ่งจะทำลายกิเลสให้หมดสิ้นได้เสียก่อน

การเกิดขึ้นของมนุษย์ในภพใหม่ย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องกับกรรมคือการกระทำ ผู้ยินดีในฝ่ายกุศลกรรม กุศลกรรมย่อมผลักดันให้ทำกรรมดีซึ่งจะมีผลให้ไปเกิดในสุตติภูมิ ส่วนผู้ยินดีในฝ่ายอกุศลกรรม อกุศลกรรมย่อมผลักดันให้ทำกรรมชั่ว นำไปสู่การเกิดในทุคติภูมิ การที่จะไปเกิดในภพภูมิใดย่อมขึ้นอยู่กับทางเลือกทำกรรมของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกทำตามหรือไม่ทำตามแรงผลักดันทั้ง 2 ฝ่ายนั้น แต่เมื่อเลือกทำตามแรงผลักดันฝ่ายใดแล้ว หากผลแห่งกรรมฝ่ายใดกำลังให้ผลอยู่ที่พึงเป็นผู้ไม่ประมาทตั้งสติให้มั่นคงในการเผชิญกับผลกรรมทั้ง 2 ฝ่าย คือ ในขณะที่กรรมฝ่ายอกุศลกำลังให้ผลอยู่ที่พึงทำใจให้ยอมรับว่าเป็นผลที่เกิดจากการเลือกทำกรรมชั่วของเราในอดีต เราจะต้องแก้ไขพฤติกรรมอันเป็นอกุศลโดยไม่ทำกรรมนั้นอีกพร้อมทั้งรีบเร่งปฏิบัติกุศลธรรมอย่างเข้มแข็งเอาจริงเอาจัง และหากกุศลกรรมกำลังให้ผลอยู่ที่พึงไม่พึงประมาทมิ่วเมา แต่พึงตั้งสติเร่งชวนชววยประกอบกุศลกรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไป เหมือนผู้ฉลาดในการบริหารทรัพย์ ย่อมทำทรัพย์ที่มีอยู่แล้วให้เป็นทุนประกอบการงานเพื่อทำให้ทรัพย์พอกพูนยิ่งขึ้น ฉะนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อความสุขในชีวิตนี้และความสุขในชาติต่อไป การทำกรรมดีหรือชั่วย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของผู้ทำกรรมเป็นสำคัญ ถึงแม้สิ่งแวดล้อมจะมีส่วนผลักดันให้ทำกรรมอยู่บ้าง แต่ท้ายที่สุดก็ย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจเลือกของบุคคลนั้นๆ เองว่าจะเลือกทำกรรมประเภทใดระหว่างกุศลกรรมและอกุศลกรรม เมื่อพิจารณาตามนัยนี้อาจกล่าวได้ว่า มนุษย์สามารถที่จะเลือกภพภูมิให้แก่ตนเองได้ด้วยการเลือกทำกรรมนั่นเอง เพราะการถือกำเนิดในภพภูมิใหม่ย่อมเป็นไปตามกรรมที่แต่ละคนได้เคยทำไว้แล้วในอดีตชาติ

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

การอธิบายความเกี่ยวเนื่องของชีวิตตามนัยยะข้อที่ 1 นี้ไม่ค่อยกล่าวถึงในตำราทางวิชาการเท่าไรนัก แต่จะมีปรากฏทั่วไปในคัมภีร์ทางศาสนา สาเหตุที่ไม่ได้นำมาแสดงไว้ในตำราทางวิชาการเป็นไปได้ว่าเป็นการยากที่จะพิสูจน์ว่ามีจริงหรือไม่ ชีวิตในปัจจุบันชาติเกี่ยวข้องกับกรรมในอดีตชาติอย่างไร อีกประการหนึ่ง แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะแสดงเรื่องอดีตชาติไว้ก็ไม่มีความประสงค์ที่จะให้ผู้ศึกษาไปยึดติดกับเรื่องอดีตชาติที่ผ่านมาแล้ว แต่ต้องการแสดงให้เห็นเหตุผลทั้งดีและชั่วที่ตนได้รับในปัจจุบันซึ่งจะทำให้รู้ว่ากรรมใดที่ตนควรงดเว้น ควรปฏิบัติ และควรแก้ไข เป็นการศึกษากรรมในอดีตเพื่อนำมาเป็นบทเรียนให้กับปัจจุบันเพราะกรรมในปัจจุบันเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

ช่วงที่ 2 เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในปัจจุบันชาติ พระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 12 มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก มหายมกวรรค มหาตัตถมหาสังขยสูตรที่ 8 ว่า การที่จะเกิดเป็นมนุษย์ได้ต้องมีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, น. 443 – 445)

1. บิดามารดาอยู่ร่วมกัน หมายถึง การมีเพศสัมพันธ์กัน หรือการทำโดยวิธีใดวิธีหนึ่งที่จะทำให้เซลล์ของบิดาและมารดาเกิดการผสมกัน

2. มารดามีระดู หมายถึง อยู่ในวัยที่มีประจำเดือน ผู้หญิงที่จะสามารถตั้งครรภ์ได้จะต้องอยู่ในวัยที่มีประจำเดือน การอยู่ในวัยที่ยังไม่มีประจำเดือนเช่นวัยเด็กเล็กก็ดี หรืออยู่ในวัยที่ประจำเดือนหมดไปแล้วเช่นคนแก่ที่อายุมากหรือมีประจำเดือนที่ผิดปกติก็ดีย่อมไม่สามารถจะตั้งครรภ์ได้

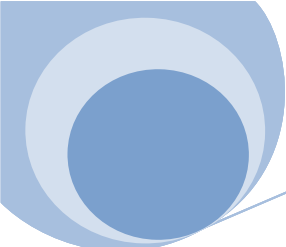
3. มีสัตว์มาเกิด หมายถึง มีปฏิสนธิจิตของสัตว์ที่ตายหรือจืดแล้วเข้ามารวมในกระบวนการเกิดด้วย เพราะแม้ว่าองค์ประกอบ 2 ข้อข้างต้นจะเริ่มกระบวนการไปแล้วหากปฏิสนธิจิตไม่เข้าร่วม การตั้งครรภ์ก็จะมีและแม้ว่าจะตั้งครรภ์แล้วหากปฏิสนธิจิตขาดไป ความเจริญเติบโตของสัตว์ที่อยู่ในครรภ์ก็จะหยุดลงเช่นกัน

เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 อย่างครบบริบูรณ์การตั้งครรภ์ก็จะเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสอธิบายพัฒนาการของทารกในครรภ์ไว้ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 15 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ยักขสังยุต อินทกสูตรที่ 1 ว่า (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, น. 337 – 338) “รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละพัฒนาเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะพัฒนาเป็นเปลี จากเปลีพัฒนาเป็นขณะ จากขณะพัฒนาเป็นปัญญาสาขา ต่อจากนั้นผม ขนและเล็บ จึงเกิดขึ้น หากมารดาของทารกผู้อยู่ในครรภ์นั้นบริโภคข้าวน้ำโภชนาหารอย่างใด ทารกผู้อยู่ในครรภ์มารดานั้นย่อมยังอัมพุทะให้เป็นไปในครรภ์ด้วยข้าวน้ำโภชนาหารอย่างนั้น” สำหรับความหมายของกลละ อัมพุทะ เปลี ขณะ และปัญญาสาขา สุนทร ฌ รังษี (2541, น. 98 - 99) ได้อธิบายโดยสรุปได้ว่า

ขั้นที่ 1 เรียกว่า กลละ มีลักษณะเป็นหยดโลหิตขนาดเล็กที่ไม่อาจจะมองเห็นด้วยตาเปล่าได้ ท่านอุปมาลักษณะของกลละว่า เหมือนเอาขนของแกะที่เกิดใหม่จุ่มลงไปใต้น้ำมันงาแล้วยกขึ้นสลัด 3 ครั้ง กลละจะมีขนาดเท่ากับน้ำมันงาที่เหลือดิตอยู่ปลายของขนแกะนั้น การยกอุปมาเปรียบเทียบเช่นนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า กลละเป็นสิ่งที่เล็กมาก บรรจบ บรรณรุจิ (2535, น.147) ได้อธิบายลักษณะของกลละไว้ว่า กลละนั้นมีเค้าโครงของกายภาพอยู่ด้วย 3 อย่าง คือ กายทสกะ โครงสร้างทางร่างกาย วัตถุทสกะ โครงสร้างทางสมองและภาวะทสกะ โครงสร้างทางเพศ โครงสร้างทั้ง 3 นี้ปรากฏรวมอยู่แล้วในกลละ กลละจะพัฒนาไปประมาณ 1 สัปดาห์ก็จะเข้าสู่ขั้นที่ 2

ขั้นที่ 2 เรียกว่า อัมพุทะ ท่านอธิบายไว้ว่า อัมพุทะมีลักษณะเป็นโลหิตข้น มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ ขั้นตอนนี้จะค่อยๆ พัฒนาไปประมาณ 1 สัปดาห์ จากนั้นก็จะเข้าสู่ขั้นที่ 3

ขั้นที่ 3 เรียกว่า เปลี ขั้นนี้มีลักษณะเหมือนชิ้นเนื้อที่ถูกกด มีสภาพเหลว มีสีแดงเหมือนสีของแดงโมสุก ขั้นตอนนี้จะพัฒนาอยู่ประมาณ 1 สัปดาห์ก็จะก้าวเข้าสู่ขั้นที่ 4

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา
The Origin and Components of Human's life in Buddhism.
ประยงค์ อ่อนตา
วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ขั้นที่ 4 เรียกว่า ฌนะ ขั้นนี้มีลักษณะเป็นก้อนเนื้อ เป็นแท่งทึบและมีสีแดงจัด มีขนาดเท่าไข่ไก่ ขั้นตอนนี้จะพัฒนาอยู่ประมาณ 1 สัปดาห์ก็จะก้าวเข้าสู่ขั้นที่ 5

ขั้นที่ 5 เรียกว่า ปัญจสาขา ขั้นตอนนี้เป็นขั้นที่ก้อนเนื้อในครรภ์ของมารดาเริ่มที่จะมีปุ่มงอกออกมา 5 ปุ่ม ทั้ง 5 ปุ่มนี้ ปุ่มหนึ่งจะพัฒนากลายไปเป็นศีรษะ สองปุ่มถัดมาจะกลายเป็นแขน และอีกสองปุ่มจะกลายเป็นขา

สุเชาว์ พลอยชุม (2551, น. 48 - 49) ได้อธิบายพัฒนาการของทารกในครรภ์ว่า

- สัปดาห์ที่ 7 เกิดจักขุประสาท
- สัปดาห์ที่ 8 เกิดโสตประสาท
- สัปดาห์ที่ 9 เกิดฆานะประสาท
- สัปดาห์ที่ 10 เกิดชีวหาประสาท
- สัปดาห์ที่ 11 เกิดกายประสาท
- สัปดาห์ที่ 12 เกิดเพศ
- สัปดาห์ที่ 13 เกิดหัวใจ

ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งมีอวัยวะครบถ้วนสมบูรณ์มนุษย์ใช้เวลาทั้งสิ้น 9 สัปดาห์หรือ 63 วัน ต่อจากนั้นร่างกายของทารกในครรภ์ก็จะมีพัฒนาการไปตามลำดับจนครบ 42 สัปดาห์หรือ 9 เดือน 24 วันก็จะคลอดออกมาสู่โลกภายนอก การอยู่ในครรภ์ของทารกจะเร็วหรือช้ากว่านี้บ้างซึ่งก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือองค์ประกอบอื่นๆ ด้วย ในระหว่างที่อยู่ในครรภ์ตลอด 9 เดือนนี้มารดาบริโภคสิ่งใดเข้าไปทารกก็จะดำรงชีพด้วยอาหารที่มารดาบริโภคเข้าไปนั้น

2. องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์

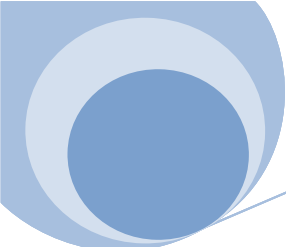
2.1 ส่วนของชีวิต

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ชีวิต คือ ผลรวมขององค์ประกอบ 5 อย่างซึ่งเรียกว่า เบญจขันธ์ หรือ ปัญจขันธ์ และชีวิตจะสิ้นสุดลงในเมื่อองค์ประกอบทั้ง 5 นั้นแยกสลายแตกออกจากกัน เบญจจะหรือปัญจจะ แปลว่า 5 และคำว่า ขันธ์ แปลว่า หมวด กอง หมู่ กลุ่ม สิ่ง ดังนั้น เบญจขันธ์ แปลว่า ขันธ์ 5 ได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ชีวิตเกิดจากผลของการรวมกันของสิ่งทั้ง 5 นี้ ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

2.1.1 รูปขันธ์ แปลว่า กองแห่งรูป ได้แก่ ส่วนที่เป็นรูปรวมทั้งคุณสมบัติของรูป ในที่นี้หมายถึงส่วนที่ประกอบเป็นร่างกายและคุณสมบัติที่ได้มาพร้อมกับการมีร่างกาย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) มหาภูตรูป หมายถึง รูปที่เป็นหลัก เป็นส่วนประกอบสำคัญของการปรากฏรูปร่าง เป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ เป็นไปหรือปรากฏขึ้นตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้างมี 4 ประการ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ เรียกสั้นๆ ว่า ธาตุ 4 ผลจากการรวมกันของธาตุทั้ง 4 เหล่านี้ ทำให้รูปร่างของมนุษย์บังเกิดขึ้นและตั้งชื่ออวัยวะต่างๆ ที่เป็นส่วนของร่างกายเพื่อใช้ในการสื่อสารกันในสังคม เช่น แขน ขา มือ ศีรษะ คอ เป็นต้น

2) อุกาหารรูปหรืออุปาหารรูป หมายถึง รูปอาศัย เป็นรูปที่ปรากฏและเป็นไปโดยอาศัยมหาภูตรูปจัดเป็นส่วนที่เป็นคุณสมบัติและอาการหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย รูป เสียง

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา
The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

กลิ่น รส สัมผัส เพศหญิง เพศชาย หัวใจ การมีชีวิต การกินอาหาร ช่องอากาศในร่างกาย การเคลื่อนไหวทางกาย วาจา ความเบา ความอ่อนนุ่ม ความมีอวัยวะที่เหมาะสมกับการทำหน้าที่ การเกิดขึ้น ความต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงไป ความทรุดโทรมและแตกสลายไปในที่สุด อุปาทายรูปจะปรากฏเพราะมีมหาภูตรูปเท่านั้น และเนื่องจากมีอุปาทายรูปจึงทำให้เกิดความแตกต่างกันในส่วนแห่งมหาภูตรูป เพราะโดยสภาพเดิมแล้วมหาภูตรูปไม่มีลักษณะที่แตกต่างกัน แต่ที่เกิดความแตกต่างก็เพราะอุปาทายรูปเข้าไปอาศัย เช่น เกิดความแตกต่างระหว่างชายและหญิง ความเบา ความอ่อนนุ่ม เป็นต้น

2.1.2 เวทนาขันธ์ แปลว่า กองเวทนา ได้แก่ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส และรับสัมผัสมารมณ ซึ่งโดยปกติมนุษย์ในโลกนี้จะแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบต่อการรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ เพียง 3 ลักษณะ คือ

- 1) ความรู้สึกที่เป็นสุข เรียกว่า สุขเวทนา
- 2) ความรู้สึกที่เป็นทุกข์ เรียกว่า ทุกขเวทนา
- 3) ความรู้สึกไม่ดีใจหรือไม่เสียใจหรือเฉยๆ เรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา

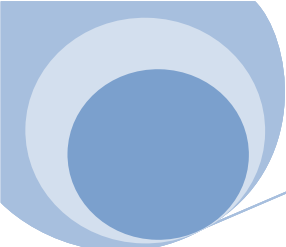
แต่หากแบ่งตามฐานที่เกิดแห่งเวทนา การแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบแบ่งออกได้เป็น 2 อย่าง คือ

- 1) ความรู้สึกที่เกิดทางกายทั้งหมด เรียกว่า กายิกเวทนา
- 2) ความรู้สึกที่เกิดทางใจทั้งหมด เรียกว่า เจตสิกเวทนา

เวทนามีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ไม่น้อยเพราะเวทนามีส่วนทำให้มนุษย์รู้ว่าตนควรทำอะไรและไม่ควรทำอะไร สิ่งใดทำให้ตนเป็นสุข มนุษย์มักจะเลือกทำสิ่งนั้น สิ่งใดทำให้ตนเป็นทุกข์ มนุษย์ก็มักจะหลีกเลี่ยงไม่ทำสิ่งนั้น ความพยายามในการฝึกฝนตนเองให้รู้เท่าทันกับเวทนาที่กำลังเกิดขึ้นแก่ตนในขณะปัจจุบันไม่ว่าจะในแง่ของความทุกข์ หรือเฉยๆ เป็นสิ่งที่ควรทำไปพร้อมกับการเกิดเวทนานั้นๆ เพื่อที่เราจะได้ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำด้วยเวทนาของเราเอง

2.1.3 สัญญาขันธ์ แปลว่า กองสัญญา ได้แก่ การกำหนดหรือจดจำอาการ เครื่องหมายลักษณะต่างๆ ได้ สิ่งที่มีมนุษย์จดจำมี 6 ลักษณะ คือ

- 1) รูปสัญญา คือ ความจำเกี่ยวกับรูป ได้แก่สามารถจดจำได้ว่าเป็นรูปอะไร สีอะไร เป็นใคร เป็นสัตว์ชนิดไหน เป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต มีสณฐานทรวดทรงอย่างไร เป็นต้น สิ่งใดที่ตามองเห็นสิ่งนั้นจัดเป็นส่วนแห่งรูปทั้งสิ้น
- 2) สัททสัญญา คือ ความจำเกี่ยวกับเสียง ได้แก่สามารถกำหนดจดจำได้ว่าเป็นเสียงอะไร เป็นเสียงใคร เสียงดัง เสียงแหลม เสียงก้อง เสียงทุ้ม เสียงแหบ เป็นต้น เสียงคน เสียงสัตว์ หรือเสียงดนตรี เป็นต้น ความจำเกี่ยวกับเสียงเกิดขึ้นเพราะอาศัยประสาทหู
- 3) คันธสัญญา คือ ความจำเกี่ยวกับกลิ่น ได้แก่สามารถกำหนดจดจำได้ว่าเป็นกลิ่นอะไร กลิ่นหอม กลิ่นเหม็น กลิ่นอาหาร หรือกลิ่นดอกไม้ เป็นต้น ความจำเกี่ยวกับกลิ่นเกิดขึ้นเพราะอาศัยจมูก
- 4) รสสัญญา คือ ความจำรส ได้แก่สามารถกำหนดจดจำได้ว่า รสอะไร เป็นรสหวาน รสจืด รสเค็ม รสเปรี้ยว อร่อยหรือไม่อร่อย เป็นต้น ความจำรสเกิดขึ้นเพราะอาศัยลิ้น
- 5) โผฏฐัพพสัญญา คือ ความจำเกี่ยวกับการได้สัมผัสถูกต้อง ได้แก่สามารถกำหนดจดจำได้ว่า สิ่งสัมผัสนั้นมีลักษณะอ่อน แข็ง หยาบ นุ่ม ร้อนหรือเย็น เป็นต้น โผฏฐัพพสัญญาเกิดขึ้นเพราะอาศัยกาย

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

6) รัम्मัสัญญา คือ ความจำเรื่องราวต่าง ๆ ได้ ได้แก่สามารถนึกคิดสิ่งที่เคยรู้เคยเห็นได้ กำหนดรู้ว่าสิ่งที่ใจนึกถึงนั้นมีลักษณะอย่างไร เป็นสิ่งที่งาม น่าเกลียด ดี ไม่ดี เทียบ ไม่เทียบ สุขหรือทุกข์ เป็นต้น รัम्मัสัญญาเกิดขึ้นเพราะอาศัยใจ

สัญญาเป็นกระบวนการเรียกเก็บรวบรวมและส่งข้อมูลของการเรียนรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นจับต้องไม่ได้แต่มีความเกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างมากเพราะหากมนุษย์ปราศจากสัญญาเสียแล้วก็ต้องหวนกลับไปศึกษาประสบการณ์เดิมๆ ซ้ำแล้วซ้ำอีก นอกจากนี้สัญญายังอำนวยความสะดวกอย่างมากต่อมนุษย์ในส่วนที่เป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างกันอีกด้วย

2.1.4 สังขารขันธ์ แปลว่า กองแห่งสังขาร คำว่า สังขาร แปลว่า การปรุงแต่ง ได้แก่ส่วนแห่งการปรุงแต่งจิตหรือคุณสมบัติที่ปรุงแต่งจิตให้เป็นไปต่างๆ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งจะปรุงแต่งจิตให้นึกคิด ตริตตรองและนำไปสู่การตัดสินใจใน 3 ลักษณะ คือ

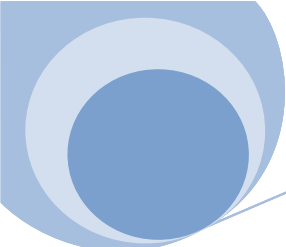
- 1) ปุญญาภิสังขาร สภาวะปรุงแต่งจิตให้ดีหรือเป็นกุศล (กุศลเจตนา) นำไปสู่การตัดสินใจในเชิงบวกหรือในแง่ดีต่อสิ่งที่ตนเข้าไปปฏิสัมพันธ์ด้วย
- 2) อปุญญาภิสังขาร สภาวะปรุงแต่งจิตชั่วหรือเป็นอกุศล (อกุศลเจตนา) นำไปสู่การตัดสินใจในเชิงลบหรือในแง่ไม่ดีต่อสิ่งที่ตนเข้าไปปฏิสัมพันธ์ด้วย
- 3) อเนญชาภิสังขาร สภาวะปรุงแต่งจิตไม่ให้ดีหรือชั่ว (อัพยากฤตเจตนา) เป็นอาการที่จิตสงบนิ่งไม่หวั่นไหวอันเนื่องมาจากมีปัญญารู้สึทั้งปวงตามความเป็นจริง นำไปสู่การรู้จักวางเฉยทางกายและวาจาอย่างถูกต้องเหมาะสม

2.1.5 วิญญาณขันธ์ แปลว่า กองแห่งวิญญาณ กองแห่งความรู้แจ้ง กองแห่งความรู้ชัด ได้แก่การรู้แจ้งในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และรัम्मมารมณ ที่ผ่านช่องทางแห่งการรับรู้ของมนุษย์ซึ่งประกอบด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจทางใดทางหนึ่ง หากไม่ใส่ใจหรือไม่สนใจ การรู้แจ้งก็จะไม่เกิดขึ้น ถึงแม้จะได้เห็นก็เหมือนกับไม่ได้เห็น ได้ยินก็เหมือนกับไม่ได้ยิน ได้กลิ่นก็เหมือนกับไม่ได้กลิ่น ความรู้แจ้งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีความใส่ใจหรือสนใจต่อสิ่งนั้นเท่านั้น การรู้แจ้งจึงมีใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เมื่อใจเข้าไปรับรู้แล้วก็จะทำให้กระบวนการต่างๆ ของร่างกายทำการประสานเกี่ยวเนื่องกันต่อไป

ขันธ์ 5 สามารถย่อลงเป็น 2 คือ รูป คงเป็นรูป ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อลงเป็นนาม หากถือเอาตามการย่อของขันธ์ 5 นี้ชีวิตประกอบด้วยส่วนที่สำคัญ 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นรูปซึ่งเป็นส่วนที่สามารถจับต้องได้ในที่นี้หมายถึงร่างกายพร้อมทั้งคุณสมบัติของร่างกาย และส่วนที่เป็นนามซึ่งเป็นส่วนที่จับต้องไม่ได้มองไม่เห็น แต่เป็นสิ่งที่มียุ่จริงในตัวมนุษย์ได้แก่ความรู้สึก ความจำได้หมายรู้ การคิดปรุงแต่ง และการรู้แจ้งสิ่งต่างๆ

2.2 ส่วนของจิต

การมีอวัยวะต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วคงจะเป็นมนุษย์ไปไม่ได้หากไม่มีส่วนที่สองคือ “จิต” เพราะลำพังมีเพียงร่างกายก็คงไม่มีความแตกต่างจากสิ่งที่ไม่มีชีวิตอื่นๆ ในโลกดังเช่นก้อนหินหรือก้อนไม้ ร่างกายที่มีจิตประกอบอยู่เท่านั้นจึงทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสิ่งที่ไม่มีชีวิตอื่นๆ และร่างกายที่มีจิตอาศัยอยู่จะไม่เนาเปื่อยผุพังไปในเวลาอันรวดเร็วซึ่งตรงกันข้ามกับร่างกายที่ปราศจากจิตจะเนาเปื่อยผุพังไปในเวลาอันรวดเร็ว สถานะของจิตจึงมีความสำคัญทั้งในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงถึงความมีชีวิต ผู้ทำหน้าที่รับรู้ และอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมกรดำเนินชีวิต

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ของมนุษย์ เพราะโดยมากมนุษย์มักกระทำสิ่งต่างๆ ไปตามอำนาจของจิต เช่น เมื่อจิตเป็นกุศลก็นำพาให้ประกอบกรรมดี หากจิตเป็นอกุศลก็จะนำพาให้ประกอบกรรมชั่ว ทั้งกรรมดีและกรรมชั่วต่างมีอิทธิพลต่อความเป็นไปของชีวิตทั้งสิ้น ดังข้อความในหนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่มที่ 3 ว่า (คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538, น. 16) “โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตชักไป สัตว์ทั้งปวงไปสู่อำนาจแห่งจิตอย่างเดียว”

พุทธทาสภิกขุ (2550, น. 172) ให้ความหมายของจิตซึ่งสามารถสรุปได้ว่า คำว่า “จิต” แปลว่า ก่อสร้างอย่างหนึ่ง สะสมอย่างหนึ่ง และแปลว่า วิจิตรอย่างหนึ่ง ที่แปลว่า ก่อสร้าง เพราะว่าเป็นมูลเหตุอันแรกที่สร้างสิ่งต่างๆ ให้เกิดมีค่ามีความหมายขึ้น ที่แปลว่า สะสม เพราะจิตสะสมสิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้นตลอดเวลาทั้งความรู้ ความฉลาดเฉลียว ที่แปลว่า วิจิตร เพราะมีความงดงาม มีความพิสดาร หรือน่าดูอย่างยิ่ง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2543, น. 43) ให้ความหมายไว้ว่า จิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด ความคิด หรือใจ

สุนทร ณ รัชย์ (2541, น. 126) ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะที่สำคัญของจิตก็คือการรับรู้อารมณ์ โดยมีวิเคราะห์ว่า “ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิต เพราะอรรถว่า คิด อธิบายว่า รู้อารมณ์” จิตรับรู้อารมณ์ในลักษณะของการเห็นรูปทางตา การได้ยินเสียงทางหู การได้กลิ่นทางจมูก การรับรู้รสทางลิ้น การรู้สัมผัสหรือการกระทบทางกายและลักษณะของการคิดหรือรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจ

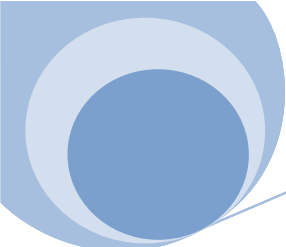
ความหมายของจิตตามที่ได้อธิบายมาแล้วพอสรุปได้ว่า จิต คือ ธรรมชาติที่รับรู้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และสัมผัสมารมณ์ที่กระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เป็นสิ่งที่ไม่รูปร่างและชอบสะสมสิ่งที่รับรู้นั้นตลอดตราบเท่าที่จิตยังไม่ดับ การศึกษาให้ทราบเรื่องจิตจึงมีส่วนสำคัญอย่างมากในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

2.2.1 ลักษณะของจิต ลักษณะทั่วไปของจิตจะเกิด ๆ ดับ ๆ สืบเนื่องต่อกันไปตลอดเวลา เมื่อจิต

ดวงเก่าดับดวงใหม่ก็เกิดขึ้น จิตดวงเก่าเป็นสาเหตุให้เกิดจิตดวงใหม่และจิตดวงใหม่ก็เป็นสาเหตุให้เกิดจิตดวงต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ในพระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 25 ขุททกนิกาย ธรรมบท จิตวรรคที่ 3 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, น. 37) ได้แสดงลักษณะของจิตไว้ว่า “ชนเหล่าใดจักสำรวมจิตที่เกี่ยวไปไกล ดวงเดียวเที่ยวไปหาสรณะไม่ได้ มีถ้ำเป็นที่อยู่อาศัย ชนเหล่านั้นจักพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร” จากพุทธพจน์นี้ทำให้ทราบถึงลักษณะแห่งจิตดังมีคำอธิบายโดยสรุปดังนี้ (ปิ่น มุกทุกันต์, 2515, น. 17)

1) ไปในที่ไกล หมายความว่า จิตสามารถไปสู่ในที่ใดๆ ก็ได้เท่าที่จิตจะสามารถคิดถึงได้ ระยะเวลา พื้นที่ หรือสิ่งกีดขวางใดๆ ไม่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของจิตได้ เช่น เมื่อคนเรานั่งอยู่ในห้องทำงานเราอาจจะนึกถึงบ้าน สถานที่ท่องเที่ยว หรือที่อื่นๆ ได้เหมือนกับที่เราได้ไปถึงที่นั้นๆ เพียงแต่การไปนี้เป็นการไปด้วยความคิด

2) ดวงเดียวเที่ยวไป หมายความว่า จิตย่อมเกิดดับไปที่ละดวงถึงแม้มนุษย์จะรู้สึกว่าได้คิดเรื่องต่างๆ ได้พร้อมกันที่ละหลายๆ เรื่องก็ตาม แต่ในความเป็นจริงจิตไม่สามารถคิดหลายอย่างพร้อมกันในเวลาเดียวกันได้ การที่จิตเกิดดับอย่างรวดเร็วจึงทำให้เกิดความรู้สึกว่าได้คิดได้หลายเรื่องพร้อมกันดังที่ แสง จันทร์งาม (2524, น. 2) อธิบายว่า “จิตในทางพุทธศาสนาเกิดขึ้นเป็นดวงๆ ไฉนเมื่อมีอารมณ์มากระทบ ทำหน้าที่เสร็จแล้วก็ดับไป แต่แล้วก็เกิดขึ้นอีก เกิดดับสลับกันไปอย่างรวดเร็วจนดูเหมือนจิตดวงเดียวอยู่ตลอดเวลาเปรียบเหมือนดวงไฟที่เราเห็นเป็นไฟดวงเดียวตลอดเวลา ความจริงสว่างแล้วดับติดต่อกันไปอย่างรวดเร็ววินาทีละ 50 ครั้ง”

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

3) หาสรีระไม่ได้ หมายความว่า จิตเป็นนามธรรมจึงไม่สามารถที่จะมองเห็นหรือกำหนดจับด้วยวัตถุเครื่องจับใดๆ กำหนดลงไปไม่ได้ว่าจิตมีขนาดใหญ่หรือเล็กแค่ไหน มีสีอย่างไร หรือมีพื้นฐานอย่างไร สิ่งที่ทำให้รับรู้ได้ว่ามีจิตก็เนื่องจากมีความรู้สึกนึกคิด มีการรับรู้อารมณ์เท่านั้น

4) มีถ้าเป็นที่ยูอาศัย หมายความว่า จิตมีร่างกายซึ่งเปรียบเหมือนถ้าเป็นที่ยูอาศัยเพราะร่างกายมีโพรงด้านใน มีทวารทั้ง 9 คือ ช่องตา 2 ช่องหู 2 ช่องจมูก 2 ปาก 1 ทวารหนัก 1 ทวารเบา 1 ซึ่งเปรียบเหมือนปากถ้า จิตอาศัยอยู่เฉพาะภายในร่างกายเท่านั้นไม่ได้อาศัยอยู่ในที่อื่นแม้จะมีคำอธิบายในข้อที่ 1 และ 2 ที่ว่าจิตเที่ยวไปในที่ไกลหรือจิตเที่ยวไปดวงเดียวกันไม่ได้หมายความว่า จิตจะออกจากร่างกายมนุษย์ไปทั้ง 2 ข้อนั้นหมายเอาเพียงความคิดเท่านั้น

สันติกโรภิกขุ (ประเวศ วะสี, (บก.), 2547, น. 41 – 42) ได้ให้ความหมายและอธิบายลักษณะของจิต ดังนี้

1) จิตคือสิ่งที่คิดเป็น คือในชีวิตมนุษย์มีการคิดตลอดเวลา มีการวางแผน มีการนึกคิดว่าชอบอะไร ไม่ชอบอะไร จะได้สิ่งที่ชอบมาอย่างไร จะหลีกเลี่ยงหรือทำลายสิ่งที่ไม่ชอบอย่างไร คิดถึงอนาคตบ้าง คิดถึงอดีตบ้าง คิดสารพัดเรื่อง จิตเป็นสิ่งที่มีการคิดหรือคิดเป็น จิตส่วนนี้ภาษาอังกฤษเรียกว่า "mind"

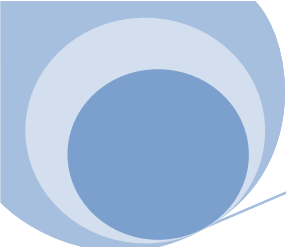
2) จิตเป็นสิ่งที่รู้สึกเป็น คือรู้สึกได้ ในชีวิตมนุษย์หรือชีวิตในทุกๆระดับจะมีคุณสมบัติที่รู้สึกเช่น รู้สึกสบาย รู้สึกไม่สบาย รู้สึกร้อน รู้สึกเย็น รู้สึกง่วงนอน รู้สึกตื่น จิตเป็นสิ่งที่รู้สึกได้ตลอดเวลา จิตส่วนนี้เรียกว่า "Consciousness" อีกทางหนึ่งก็มีสิ่งที่ถูกรู้สึก สิ่งที่ถูกรู้สึกที่ไม่ใช่จิต เรียกว่า "ร่างกาย"

3) จิตเป็นสิ่งที่จำได้ คือ เมื่อเราพบอะไรในชีวิต จิตจะแยกแยะว่า "นี่คืออะไร นี่ชื่ออะไร" การแยกแยะและเรียกชื่ออาศัยร่องรอยของสิ่งที่เคยพบมาก่อน คือความจำ โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จำลักษณะ จำภาพรวม และจำชื่อ หรือประเภทของสิ่งนั้นๆ จิตส่วนนี้เรียกว่า "Memory"

4) จิตเป็นสิ่งที่มึอารมณ์ คือ นอกจากคิดหรือรู้สึกต่อสิ่งต่างๆ จิตมักจะมีปฏิกิริยาอีกแบบหนึ่ง ที่เรียกว่าอารมณ์ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่สลับซับซ้อนกว่าจิตในข้อ 2 เมื่อจิตชอบหรือไม่ชอบอะไร จิตจะคิด หากไม่สามารถคิดหาคำตอบได้ จะก่อให้เกิดอารมณ์ต่างๆ ตามมา เช่น กลัว โมหะ อิจฉา รัก หึงหวง ขี้เกียจ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มักจะวนเวียนสับสน แต่มนุษย์ค่อนข้างจะชอบเล่นกับอารมณ์เหล่านี้ จิตส่วนนี้เรียกว่า "Heart"

5) จิตเป็นสิ่งที่รู้เป็น คือ ในชีวิตมนุษย์มีการเรียนรู้ มนุษย์เกิดในโลกนี้มีความรู้บ้าง ไม่เหมือนสัตว์อื่นๆ ที่มีความรู้ชนิดที่เรียกว่า "สัญชาตญาณ" ค่อนข้างมาก แม้มนุษย์มีความรู้แบบนี้น้อย แต่มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ขณะที่ก็ยังใช้สัญชาตญาณเหมือนเดิม มนุษย์สามารถสั่งสมความรู้เพิ่มขึ้นมาได้เรื่อยๆ และสิ่งที่สั่งสมความรู้ รับความรู้ เก็บความรู้ ใช้ความรู้ ก็คือ "จิต" นั่นเอง ความรู้เหล่านี้มีหลายประเภท หลายระดับ ตั้งแต่ความรู้ที่โง่เขลา เข้าใจผิด คิดผิด ไปจนถึงความรู้ที่ถูกต้อง ฉลาด มีประโยชน์ นำไปปฏิบัติในทางที่ดี ที่งามก็มี จึงเกิดมีความรู้ระดับเด็กๆ ความรู้ระดับผู้ใหญ่ ความรู้ระดับรางวัลโนเบลก็มี ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องของจิต ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Mind" หรือ "Intellect"

6) จิตเป็นอิสระ คือ ตามธรรมชาติจิตเป็นอิสระ ไม่คับแคบ ไม่ตึงเครียด ไม่ยึดติด ไม่ถูกจำกัดโดยอะไร แต่มนุษย์ส่วนใหญ่พลัดพรากจากจิตธรรมชาติ ซึ่งในบางแห่งเรียกว่า "จิตเดิมแท้" คนมักคุ้นเคยกับจิตหรือชีวิตที่คับแคบ ตึงเครียด วิตกกังวล เสียใจ ดีใจ เบื่อหน่าย ตื่นเต้น โมหะ อิจฉา ริษยา หึงหวง และในที่สุดก็เห็นแก่ตัว ซึ่งจะทำให้จิตไม่อิสระ การที่ชีวิตเราจะมีอิสระหรือไม่ขึ้นอยู่กับจิตนั่นเอง จิตส่วนนี้ในภาษาอังกฤษไม่มีคำเรียกที่ชัดเจน บางทีเรียกว่า "Spirit"

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่กล่าวถึงลักษณะของจิตไว้ในหนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่มที่ 3 ว่า(คณะกรรมการ กองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538, น. 17) “การฝึกจิตที่ขมยากล ที่เบา มักตกไปในอารมณ์ที่น่าใคร่ เป็นความดี (เพราะว่า) จิตที่ฝึกแล้วนำสุขมาให้” บรรจบ บรรณรุจิ (2531, น.189) ได้อธิบายข้อความนี้ไว้ในหนังสือชื่อจิต มโน วิทยญาณ ดังนี้

1) ลักษณะที่ขมได้ยาก หมายถึง เมื่อจิตเกลือกกลั้วอยู่กับความชั่วหรืออารมณ์อันเป็นที่รักใคร่แล้ว การที่จะบีบบังคับให้จิตถอยห่างออกมาจากความชั่วหรืออารมณ์อันเป็นที่รักใคร่เป็นสิ่งที่กระทำไม่ได้โดยยากยิ่ง

2) ลักษณะที่เบา หมายถึง จิตไม่มีตัวตนจึงเป็นสิ่งที่ไร้น้ำหนัก มีลักษณะเกิดดับเร็วจึงกำหนดได้โดยยาก

3) ลักษณะที่ตกไปในอารมณ์ที่น่าใคร่ หมายถึง จิตเป็นธรรมชาติไม่รู้ฐานะที่ตนควรได้หรือไม่ควรได้ ย่อมแสหาอารมณ์ที่ตนปรารถนาอย่างเดียว

ลักษณะของจิตดังที่ได้กล่าวมาพอสรุปได้ว่า จิตมีลักษณะเป็นนามธรรม ห้ามได้ยาก ควบคุมได้ยาก เกิดดับครั้งละดวงแต่เกิดดับรวดเร็วมาก สามารถไปสู่อะไรก็ได้ แม้ห่างไกลด้วยความคิดที่พ้นจากข้อจำกัดด้านเวลา สถานที่ หรือ ระยะทาง

2.3.1 ประเภทของจิต พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ, 2549, น. 29 - 32) ได้จำแนก

ประเภทของจิตตามแนวพระอภิธรรมไว้เป็น 6 ประการซึ่งสรุปได้ดังนี้

1) ชาติเภทนัย ได้แก่ การแยกประเภทของจิตออกเป็นชาติสกุล โดยถือเอาตามการเกิดของจิต ในธรรมทั้งหลาย แบ่งออกเป็น 4 อย่าง คือ กุศลชาติ จิตฝ่ายกุศล อกุศลชาติ จิตฝ่ายอกุศล วิบากชาติ จิตที่เป็นวิบาก และกิริยาชาติ จิตที่เป็นกิริยา

2) ภูมิเภทนัย ได้แก่ การแยกประเภทของจิตโดยภูมิ เป็นการถือเอาการเกิดขึ้นของจิตในระดับต่างๆ แบ่งออกเป็น 4 อย่าง คือ กามาวจรภูมิ ระดับจิตที่ท่องเที่ยวไปในกามภพ เป็นจิตของคนทั่วไป รูปาวจรภูมิ ระดับจิตที่ท่องเที่ยวไปในรูปภพ เป็นจิตของผู้ที่ได้รูปฌาน อรูปาวจรภูมิ ระดับจิตที่ท่องเที่ยวไปในอรูปภพ เป็นจิตของผู้ที่ได้รูปฌาน และโลกุตตรภูมิ ระดับจิตของพระอริยเจ้าผู้พ้นแล้วจากภูมิ 3 ระดับเบื้องต้น

3) โสภณเภทนัย ได้แก่ การแยกจิตเป็นประเภทตั้งงามและไม่ตั้งงาม เป็นการถือเอาจิตที่มีลักษณะเป็นไปในส่วนดีและส่วนไม่ดี แบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ โสภณจิต จิตที่ตั้งงามและอโสภณจิต จิตที่ไม่ตั้งงาม

4) โลกเภทนัย ได้แก่ การแยกประเภทของจิตที่เป็นอยู่ในโลกทั้ง 3 และที่พ้นจากโลก แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ โลกียจิต คือ จิตที่เป็นไปในโลกทั้ง 3 ได้แก่กามโลก รูปโลกและอรุณโลก และโลกุตตรจิต คือ จิตที่พ้นจากความเป็นไปในโลกทั้ง 3 หรือจิตที่เหนือโลก

5) เหตุเภทนัย ได้แก่ การแยกประเภทของจิตที่ประกอบด้วยเหตุและไม่ประกอบด้วยเหตุมี 2 ประเภท คือ สเหตุกจิต จิตที่ประกอบด้วยเหตุ คือ โลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ และอเหตุกจิต จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ คือ โลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ

6) เวทนาเภทนัย ได้แก่ การแยกจิตออกโดยการเสวยอารมณ์มี 5 ประเภท คือ สุขเวทนา การเสวยความสุขทางกาย ทุกขเวทนา การเสวยความทุกข์ทางกาย โสมนัสสเวทนา การเสวยความสุขทางใจ โทมนัสสเวทนา การเสวยความทุกข์ทางใจ อุเบกขาเวทนา การเสวยอารมณ์ที่เป็นกลางๆ ไม่สุขไม่ทุกข์

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา

The Origin and Components of Human's life in Buddhism.

ประยงค์ อ่อนตา

วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

จิตแม้จะแยกออกเป็นหลายประเภทดังที่กล่าวมาแล้วนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาและจะได้รับรู้ว่าจิตของตนอยู่ในสภาพใด หากอยู่ในฝ่ายกุศลก็จะได้ว่าจะต้องชำระจิตให้สะอาดหมดจดหรือหากรู้ว่าอยู่ในฝ่ายกุศลก็จะได้พอกพูนพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้นไป แต่เมื่อว่าโดยสภาวะลักษณะแล้วจิตมีเพียง 1 เดียว คือ เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์

3. สรุป

พระพุทธศาสนาอธิบายกำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ว่า มนุษย์มีกำเนิดจากเทพที่ชื่อว่า “อากัสสรพรหม” และวิวัฒนาการเรื่อยมาจนกระทั่งกลายเป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญทั่วไป การได้ชีวิตในปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับการกระทำในอดีตก่อนหน้า ผู้ที่ทำกุศลกรรมและอกุศลกรรมย่อมถือกำเนิดในสถานที่ที่เหมาะสมกับกรรมที่ตนเคยทำไว้แล้วและจะดำรงชีพอยู่ได้ตราบเท่าที่องค์ประกอบของชีวิตคือขั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สามารถอยู่รวมกันได้ดีโดยมีจิตซึ่งเป็นธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คอยปรุงแต่งให้กลายเป็นจิตที่ติงามหรือไม่ติงามดำเนินร่วมไปด้วยตลอดเวลาและจักสิ้นสุดลงเมื่อความตายมาเยือน ความเข้าใจธรรมชาติของชีวิตเช่นนี้ย่อมมีประโยชน์ในการช่วยลดปัญหาความรู้สึกแปลกแยกแตกต่างระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2538). **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 3.**

(พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

บรรจบ บรรณรุจิ. (2531). **จิต มโน วิญญาณ.** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

----- (2535). **กระบวนการเพื่อความเข้าใจชีวิตในปฏิจจสมุปบาท.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

ประเวศ วะสี. (บก.). (2547). **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง.** กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์.

ปิ่น มุกทุกันต์. (2515). **ปาฐกถาเรื่องจิต.** กรุงเทพฯ : บำรุงนุกุลกิจ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.**

(พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). (2549). **จิตวิทยาในพระอภิธรรม.** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ :

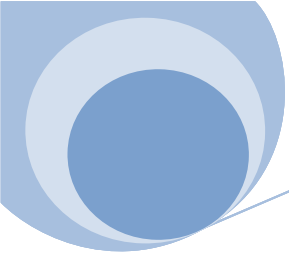
มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2550). **คู่มือเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง (ฉบับสมบูรณ์).** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

เล่มที่ 11, 12, 15, 25. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุเขาว์ พลอยชุม. (บก.). (2539). **สารานุกรมพระพุทธศาสนาประมวลจากพระนิพนธ์**

กำเนิดและองค์ประกอบชีวิตมนุษย์ตามนัยแห่งพุทธศาสนา
The Origin and Components of Human's life in Buddhism.
ประยงค์ อ่อนตา
วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ :
มหามกุฏราชวิทยาลัย.

----- (2551). พุทธปรัชญาในสุตตันตปิฎก. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุนทร ธีร์รังษี. (2541). พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

แสง จันทร์งาม. (2524). ปราบกฏการณ์ทางจิต. กรุงเทพฯ : บรรณาคาร.